

J. J. GRANDVILLE: AUTOPORTRET S KAPOM SA ŠTITNIKOM (AUTO PORTRAIT AVEC CASQUETTE À VISIÈRE)

SLAVEN PEROVIĆ □ Muzej Mimara – Zbirka umjetnina Ante i Wiltrud Topić Mimara, Zagreb

sl.1. J. J. Grandville: *Autoportret s kapom sa štitnikom (Autoportrait avec casquette à visière)*, između 1833. i 1834., hrvatska privatna zbirka

sl.2. J. J. Grandville: *Autoportrait*, između 1820. i 1822., Zbirka Pierre Parizot, Nancy
1 Još se jedan crtež ovoga majstora čuva u Hrvatskoj: *Mlada razroka dama i mladi gospodin u šetnji i čovjek u fraku s cilindrom na glavi, s leđa*; 30. godine XIX. stoljeća; 129 x 94 mm; smeđa tinta, laviranje, istaci bijelim gvašem, inv. br. SP20100530.
– Slaven Perović: *Crteži i grafike francuskih malih majstora XIX. stoljeća kupljenih na eBayu 2007. – 2012. godine*, Muzej Mimara 16. 10. – 14. 11. 2012., Zagreb, 2012., str. 28–30. Crtež je objavljen na naslovnici kataloga.

2 Takav je ušao u zbirku.

3 (1766. – 1854.).

4 (1677. – 1766.).

5 Krajem je života ipak nastojao ispraviti drugo „J” u „I” (Jean Ignace) jasno potpisujući djela poput *Voyage des cloches à Rome (Putovanje zvona u Rim)* iz 1845. ili *Fleurs animées (Oživljeno cvijeće)* iz 1847. godine svojim pravim inicijalima: J. I. Grandville. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume: *Grandville, dessins originaux*, 17 novembre 1986 – 2 mars 1987, Musée des Beaux-Arts, Nancy, Cabinet des dessins, Nancy, 1987., str. 33.

6 (1785. – 1834.).

7 (1781. – 1857.).

8 Štapovi, *Kišobrani, Ovratnici, Lule, Klubuci*.

9 *Prizori iz privatnog i javnog života životinja*.

10 (1814. – 1886.).

11 *Oživljeno cvijeće*.

12 Emmanuel Bénézit, VI. dio, 1999., str. 373. i Louis-Antoine Prat, 2011., str. 380–382.

13 Franz Kafka (1883. – 1924.), njemački pišući češki, praški i austro-ugarski književnik. *Preobrazba (Die Verwandlung)* spada među rijetka djela objavljena za piščeva života, 1915. godine.

U hrvatskoj privatnoj zbirci čuva se crtež J. J. Grandvillea¹ (1803. – 1847.) na kojemu se prikazao u tehnici smeđe tinte perom i laviranja kistom s naglascima bijelim gvašem na papiru (sl.1). Veličine je 104 x 87 mm. Nacrtao je na tankome papiru, oblika nepravilna pravokutnika, zaobljenih kutova. Gornji je rub više oštećen, i zbog toga je crtež bio restauriran i podlijepljen tankim prozirnim papirom.² Oštećenja, kao da je papir bio zgužvan pa zatim izravnano, vidljiva su i na sredini crteža, uz čeljust i na zavrstku. Bio je nalijepljen na papirnatu podlogu zelene boje čiji se tragovi na poledini uz rubove vide na nekoliko mjesta. Na crtežu je Grandville prikazao svoje poprsje lica u lijevom tročetvrtinskom profilu. Odjeven je u kaput podignuta zavrstka. Na glavi mu je velika kapa sa štitnikom. Kosa mu je duga i gusta te dopire malo preko ruba zavrstka. Ima guste duge brkove koji padaju zašiljeni ispod usta, malo se izvijajući. Bradica je kozja, uska i prati rub čeljusti da bi na bradi postala gusta i blago ušiljena. Naglasci bjelilom vidljivi su na nosu, lijevom obrazu, bjeloočnicama, iznad lijeve obrve, na

čelu, na podignutom ovratniku košulje, na rubu štitnika, na vrpici kape iznad štitnika i na samome vrhu kape. Sjenčanja je postigao iscrtavanjem tintom odrješitim potezima pera – rijetkim i samo u jednom smjeru na rubovima ili gustim, u više smjerova, na zavrstku, ovratniku, kapi i kosi.

Prvi je nama poznat autoportret Grandville nacrtao prije nego što je napunio dvadeset godina. Nastavio se prikazivati tijekom cijeloga života, pa se tako nacrtao četrdesetak puta. Uspoređujući *Autoportret s kapom sa štitnikom* iz hrvatske privatne zbirke s ostalim autoportretima, pokušat ću ga smjestiti u određeno razdoblje umjetnikova života.

J. J. Grandville (Jean Ignace Isidore Gérard) rođen je u Nancyju 15. rujna 1803. (28. *fructidor* XI. godine), a umro u Vanvesu 17. ožujka 1847. godine. Rođen je osjetljiv i slabašan. Roditelji su mu bili Jean Baptiste Mathias Gérard Grandville³ i njegova supruga Catherine Émilie Viot. Imao je dvije sestre, Éulalie i Charlotte, i dva brata, Ferdinanda i Hippolytea. U obitelji su ga zvali Adolphe, po trećem bratu koji je umro u ranoj dobi, tri mjeseca prije nego što se Jean Ignace Isidore rodio. Umjetničko ime Grandville koristili su njegovi baka i djed

po očevoj strani dok su nastupali kao glumci za kralja Stanislawa Leszczyńskoga⁴. Njihova su dva sina postala sitnoslikari. Kako bi se razlikovao od brata, stariji sin, otac J. J. Grandvillea, dodao si je uz prezime umjetničko ime roditelja. Kada je imao dvanaest godina, roditelji su Jeana Ignacea Isidorea Gérarda upisali u *lycée* gdje se nije iskazao učenjem i znanjem. Jedino čime se volio baviti bilo je crtanje. Tako je napustio školu i 1817. godine postao naučnikom u radionici svojega oca. Dok je otac slikao naručitelje, on je crtao njihove karikature. Volio je crtati članove obitelji i svoju mačku. Počeo je stvarati vlastiti svijet nastanjen životinjama ljudskih osobina. Iskušavao je razne načine potpisivanja svoga imena, Jean Ignace Isidore „Adolphe” Gérard Grandville. Na kraju se potpisivao *JJ Grandville* nakon zabune nastale pri prvim objavljivanjima njegovih crteža.⁵ Godine 1825. njegova je oca posjetio kolega sitnoslikar André-Léon Larue, zvan Mansion⁶, kojega su zadivili crteži mladoga umjetnika. Pozvao ga je da dođe raditi u njegovoj radionici u Parizu. Grandville je neko vrijeme živio u iznajmljenoj sobi, da bi ga tada k sebi primila starija sestrična, kći njegova strica sitnoslikara, čiji je suprug bio upravitelj kraljevskoga kazališta Opéra-Comique. On je mladome umjetniku omogućio slobodan ulaz u kazalište, gdje je ovaj upoznao sjajan svijet poznatih glumaca, pisaca, pjevača i umjetnika. Počeo je izrađivati prve litografije. Kratko je boravio u radionici Hyppolitea Lecomtea⁷ gdje je shvatio da naukovanje nije za njega. Razočaran, počeo je razmišljati o povratku kući, ali su počele stizati narudžbe za albume litografija, s kojima je doživio uspjeh. Počeo je uskoro surađivati s časopisima poput *Silhouette*, *Caricature*, *Charivari*, *Magasin pittoresque*, *Association mensuelle*, *Illustration* i drugima. Prve je kamene ploče za *Métamorphoses du jour*, niz karikatura iz građanskog i političkog života, počeo izrađivati 1828.

sl.3. J. J. Grandville: *Autoportrait*, oko 1824., Zbirka Pierre Parizot, Nancy

sl.4. J. J. Grandville: *Autoportrait*, oko 1829., Zbirka Pierre Parizot, Nancy

godine, da bi ih završio dogodine. To je bio Grandvilleov prvi veliki uspjeh kojim se proslavio. Više se nije trebalo utjecati izdavačima – sada su oni iskali njega. Objavio je *Les Cannes*, *Les Parapluies*, *Les Cols*, *Les Pipes*, *Les Chapeaux*⁸, prikaze u kojima je svagdašnje predmete postupno preobražavao u potpuno druge. Između ostalog, ilustrirao je Swiftova *Guliverova putovanja* i La Fontaineove *Basne. Scènes de la vie privée et publique des animaux*⁹ doživjele su stotinjak izdanja između 1840. i 1842. godine i donijele mu vječnu slavu. U toj je zbirci satiričnih priča životinje prikazao odjevenima u ljudska odijela i s ljudskim manama. Njegov je izdavač Pierre Jules Hetzel¹⁰ pozvao najznačajnije književnike toga vremena kako bi 322 Grandvilleove ilustracije bile popraćene i riječju. Knjiga je prodana u više od 25 000 primjeraka. Prije same smrti radio je na djelu *Les fleurs animées*.¹¹ Nakon što je izradio majstorske, upravo znanstvene studije biljaka, preobrazio ih je u biljke ljudskih odlika.¹² Grandvilleovi crteži preobrazbi predmeta, likova, biljaka i životinja djeluju halucinantno. Nadrealisti su ga smatrali protonadrealistom. Crteži su mu bajkoviti, često barokno složeni. Nisam uspio nigdje naći da je netko spomenuo moguću povezanost Grandvilleovih *Métamorphoses du jour* i Kafkine *Die Verwandlung*¹³, pa to ovom prilikom činim.

John Grand Carteret napisao je povodom otkrivanja Grandvilleova spomenika u Nancyju kako će taj spomenik ući u povijest kiparstva: „Ako se ne varam, ovo je prvi put da je puki crtač – satiričar, koji pripada vrsti kako zabavljača tako i umnika, postavljen na pijedestal na isti način kao prinčevi, vojskovođe, majstori pera ili kista.”¹⁴ Udarci uzrokovani smrću skoro svih njegovih srodnika i djece bili su uzrokom njegova duhovna

14 (1850. – 1927.), francuski novinar, povjesničar umjetnosti i mode, jedan od pionira ikonografije. – Philippe Kaenel: *Le métier d'illustrateur 1830-1880*; Rodolphe Töpffer, J.-J. Grandville, Gustave Doré, Ed. Messene, Pariz, 1996., str. 190.

15 Philippe Kaenel, 1996., str. 186.

16 Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 402.-417.

17 Dr. Mario Ilić smatra da bi se moglo raditi o reumatskoj vrućici koja se javlja kao komplikacija streptokokne infekcije, a manifestira se upalom zglobova, srčanog mišića i bubrega.

18 100 x 79 mm. Zbirka Parizot, Nancy. – Annie Renonciat: *La vie et l'oeuvre de J. J. Grandville*, Catalogue de l'oeuvre par Claude Rebeyrat, ACR Ed., Courbevoie, Pariz, 1985., str. 13.

19 *Autoportret*, crni crayon, 161 x 101 mm. Zbirka Pierre Parizot. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 36. i 37.

20 *Autoportret*, ugljen, 161 x 101 mm. Zbirka Pierre Parizot. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 38. i 39.

21 Muha.

22 *Grandvilleov san*. Oko 1829. godine; smeda tinta perom po tragovima olovke: 345 x 228 mm. Musée historique u Nancyju. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str.138. i 139.

23 *San razuma rađa čudovišta*.

sl.5. J. J. Grandville: *Sept études de portraits charge d'homme*, oko 1830., Musée des Beaux-Arts, Nancy

sl.6. J. J. Grandville: *Portrait de la famille Gérard-Grandville*, oko 1831., Zbirka Pierre Parizot, Nancy

24 Sedam studija za karikaturni portret muškarca, 244 x 154 mm; inv. br. 877.332 – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 128. i 129. – Clive. F. Getty, 1987., str. 128. i 129.

Predlažem naslov: *Sept études de portraits charge d'homme, dont quatre autoportraits* (Sedam studija za karikaturni portret muškarca, od toga četiri autoportreta).

25 Naknadno sam ustanovio da se Philippe Kaenel u bilješci čudi kako u monografiji *Grandville, dessins originaux* nisu naveli da je središnji lik u stvari autoportret. – Philippe Kaenel, 1996., str. 230., bilješka 187.

26 263 x 194 mm, 1. polovina XIX. stoljeća; grafitna olovka; inv. br. 95.544.3.2. Claire Tiné i Bénédicte Pasques iz Centre de documentation du Musée lorrain poslali su mi podatke o ovome crtežu, i ovom im prilikom zahvaljujem.

27 *Karikatura Grandvillea njegovom rukom*. – Annie Renonciat, 1985., str. 256.

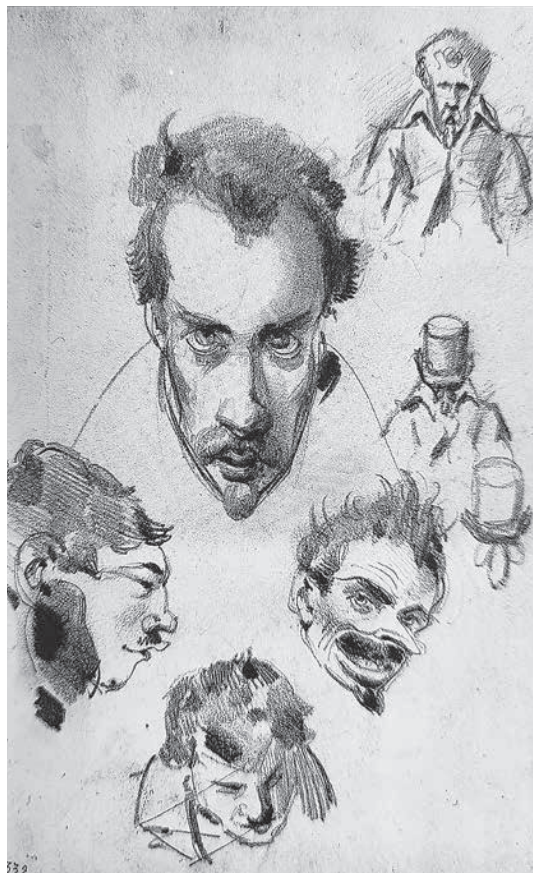
28 *Grandville koji crta na ulici*. 199 x 257 mm; B6c rés. (dar 5717 gde Lezinke Poirel, 12 kolovoza 1875.); 69 B 48760, Bibliothèque nationale, Cabinet des estampes, Pariz – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 64. i 65. i François Fossier: *Da David a Bonnard, disegni francesi del XIX secolo dalla Biblioteca nazionale di Parigi*, Fabri editori, Milano, 1990., str. 92. i 93.

29 (1773. – 1850.). Posljednji francuski kralj. Vladao od 1830. do 1848. godine.

30 220 x 280 mm; inv. br. D.6.423(71). – Annie Renonciat, 1985., str. 32. i Louis-Antoine Prat: *Le dessin français au XIXe siècle*, Louvre éditions, Pariz, 2011., str. 380.

31 Louis-Antoine Prat, 2011., str. 380.

U istom tekstu, na stranici 382. Prat donosi kao ilustraciju crtež *La terre en plan* (*Un autre monde*) – *Zemlja iz ptičje perspektive* (*Drugi svijet*), nastao oko 1841. godine, na kojemu je u cirkuskoj areni prikazana artistika koja stoji na jurećem konju, a u sredini krotitelj s bičem, pokraj kojega je artist s motkom u ruci. Korištenje ovakve perspektive bilo je jako napredno za to vrijeme. Ptičje gledište koristio je već 1830. godine na crtežu *Vue d'en haut* (*Pogled s visine*, 184 x 258 mm; olovka i smeđa tinta perom po tragovima olovke; inv. br. 877.673; Musée des Beaux-Arts, Nancy) nastao u ulici Mazarine.

pada.¹⁵ Umro je mlad, 1847. godine, nakon tri dana i tri noći agonije¹⁶, u duševnoj bolnici u Vanvesu¹⁷, jugozapadnom predgrađu Pariza. Možda se radilo o reumatskoj vrućici, streptokoknoj angini s oštećenjima zglobova, srca i bubrega.

Grandville, sin i učenik sitnoslikara, prikazivao se cijeloga životnog vijeka crtežima crnim *crayonom*, ugljenom ili tintom i perom. Još nije napunio dvadesetu kada se, između 1820. i 1822. godine, nacrtao perom i smeđom tintom (sl.2).¹⁸ U prvoj polovini dvadesetih godina XIX. stoljeća, oko 1824. godine, nastao je *Autoportrait*¹⁹ (sl.3) u tehnici crnoga *crayona* na papiru. Tek je zašao u dvadesete godine pa se shodno tome prikazao mladim, kovčave, guste kose, glave naslonjene na lijevu ruku. Romantizam je u punome zamahu, što se na crtežu očituje u zamišljenom pogledu, teškim vjeđama, byronovski raskopčanim gornjim pucetima košulje i raširenom ovratniku. Unatoč jedrim mladenačkim obrazima, punim usnama i jakome vratu, izraz lica govori i o bogatom unutrašnjem životu, a u sjetnome pogledu romantičnoga mladog crtača nedostaje životne radosti. U tehnici ugljena, oko 1829. godine, nastao je *Autoportrait*²⁰ (sl.4) na kojemu nosi sako, prsluk, košulju s prsištem i bijelu leptir-kravatu oko podignuta ovratnika. Pogled mu je ozbiljan, pronicav, kosa po modi vremena, kontrolirano raskuštrana, brada se od zalazaka spušta rubom donje čeljusti. Brčići rastu iznad punih usta, do kutova usana, a ispod same donje usne pustio je da naraste *la*

*mouche*²¹ – tek naznaka bradice. U Pariz je stigao prije pet godina, objavljene su mu *Métamorphoses du jour*, postigao je velik uspjeh i prikazao se mladim, sigurnim i uspješnim Parižaninom. Negdje je u isto vrijeme nastao *Le songe de Grandville*²², očito nadahnut Goyinim *El seño de la resón produce monstruos*²³. Sebe je prikazao kako spava za radnim stolom, a oko sebe nacrtao je životinje, životinje ljudskih tijela i ljude životinjskih tijela. U Musée des Beaux-Arts u Nancyju čuva se crtež olovkom *Sept études de portraits charge d'homme*²⁴, nastao oko 1830. godine (sl.5). Mislim kako bi u naslovu „muškarca“ trebalo staviti u množinu i navesti da je – čini mi se dosta očito – najveći lik, prikazan sučelice, u sredini, zapravo Grandvilleov karikaturaliziran autoportret²⁵, kao i, moguće je, gornji desni lik, ali i dva ispod njega. Ta dva lika na glavi nose cilindar. Lica su im sasvim zaklonjena obodom i grandvilleovski preobražena. Zapravo su im brkovi i brada svedeni na opuštenu penis (brada) s testisima (brkovima) s cilindrom, što je jedinstven prikaz u cjelokupnome Grandvilleovu vrlo čednome djelu. Središnjem autoportretu možda je najbliži onaj iz Palais des ducs de Lorraine – Musée lorrain u Nancyju²⁶ (*Caricature de Grandville par lui-même*²⁷). *Grandville dessinant dans la rue*²⁸ crtež je nastao 1830. ili 1831. godine u tehnici smeđe tinte perom po tragovima olovke. Sjedi u sirotinjskom kvartu, naslonjen uz zid, desne noge prebačene preko koljena lijeve. U desnoj mu je ruci pero, a papir na krilu. Pored njega je djevojka odjevena po posljednjoj modi. U prolazu, hodajući s dvije curice, pozdravlja ga veteran prevrata 1789. godine. Grandville je bio republikanac i svojim je političkim karikaturama često napadao poredak građanskih vrijednosti kralja Louis-Philippea²⁹.

U Musée Carnavalet u Parizu čuva se crtež *Atelier de peinture*³⁰, nastao nešto prije 1830. godine u tehnici smeđe tinte perom preko tragova grafita. Prikazao se krajnje lijevo, okrenut leđima, kako na, čini se velikom

papiru koji je pričvršćen na zid, crta karikature svojih kolega. Prati opisuje Grandvilleovu crtačku tehniku: *fino pero, često korištenje iscrtavanja više ili manje iskrižanih crta koje prelaze preko laganih podcrta grafitnom olovkom, a koje ponekad naglasi nježnim laviranjem*.³¹

Na zajedničkom portretu *Portrait de la famille Gérard-Grandville*³², nastalom oko 1831. godine, prikazao je iz profila svoju obitelj i sebe (sl. 6). U donjem su redu otac i majka, a u gornjem, po dobi, slijeva nadesno, sestra Eulalie, zatim sam Grandville pa braća Hippolyte i Ferdinand. Jak, francuski nos imala su oba roditelja, što je, ipak ublaženo, vidljivo kod sve četvero djece. Grandville na tome crtežu ima bradu i brkove kao na crtežu *Choléramouche, dit violation de domicile*³³ koji je nastao iste godine. U gornjem desnom kutu ovoga crteža ponovio je svoj lijevi profil, ali na puno jednostavniji način. Po tome je crtežu u listopadu 1831. godine nastala obojana litografija *Oh, les vilaines mouches!* potpisana s *Victor L'aragné*³⁴, pseudonim kojim se Grandville ponekad potpisivao.

*Autoportrait en bonnet*³⁵ nastao je oko 1834. godine (sl.7) u tehnici olovke i sjenčala. Prikazao se sučelice. Na glavi mu je ulijevo nakrivljena baršunasta kapa. Nalazi se u svojoj radnoj sobi i promatra se u zrcalu vrlo pažljivo, širom otvorenih očiju, zamišljena i zabrinuta pogleda. Na ovome profinjenom crtežu olovkom i sjenčalom postigao je izuzetno osvjetljenje. U Bibliothèque nationale de France u Parizu, u Cabinet des estampes, čuva se litografiрана reprodukcija crteža olovkom *Autoportrait de Grandville à vingt-sept ans*³⁶ (sl.8). Njegova dob iz naslova ukazuje da je nastao 1830. godine. Prikazao se prodorna pogleda u tročetvrtinskom profilu, glave nakrivljene udesno. Na glavi mu je kapa, možda ista kao na prethodnome crtežu. Odgovaraju također frizura, dužina kose, brkova i kozje brade, kao i odjeća. Možda bi nadnevak nastanka prethodnoga crteža mogao uistinu biti sasvim blizak vremenu nastanka ovoga.

Godine 1833. nacrtao je tintom i perom crtež *Orchestre du Charivari*³⁷ na kojem je prikazao suradnike časopisa kako sviraju razna glazbala. Sebe je prikazao kako svi-

sl.7. J. J. Grandville: *Autoportrait en bonnet*, oko 1830. ili 1834., Zbirka Pierre Parizot, Nancy

sl.8. J. J. Grandville: *Autoportrait de Grandville à vingt-sept ans*, 1830., Bibliothèque nationale de France, Cabinet des estampes, Paris

sl.9. J. J. Grandville: *Autoportrait charge*, 1933., Zbirka Pierre Parizot, Nancy

Henri de Toulouse-Lautrec (1864. – 1901.) pogled s visine koristio je u svojim prikazima cirkusa tek pola stoljeća kasnije.

32 *Portrait obitelji Gérard-Grandville*, smeđa tinta perom preko tragova olovke, Zbirka Pierre Parizot. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 40. i 41.

33 *Mubakolera, zvana narušavanje nepovredivosti doma*. Smeđa tinta perom; 230 x 338 mm; zbirka Rebeyat, Pariz. – Annie Renonciat, 1985., str. 95.

34 *O, gadne mube!* Zbirka Rebeyat, Pariz. – Annie Renonciat, 1985., str. 95.

35 *Autoportret s kapom*. 98 x 104 mm; Zbirka Pierre Parizot. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 44. i 45.

36 *Grandvilleovo autoportret s dvadeset i sedam godina*. Litografiрани otisak. Bivša zbirka Auguin. – Annie Renonciat, 1985., str. 47.

37 *Charivarijev orkestar*. 54 x 179 mm; inv. br. 877.605. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 276. i 277.

38 *Karikaturalni autoportret*. Smeđa tinta perom po tragovima olovke, naglasci smeđim laviranjem i crvenkom; 67 x 83 mm. – Isto, str. 40. i 41.

39 (1800. – 1861.), francuski litograf, karikaturist i novinar, osnivač časopisa *Caricature* i *Charivari*.

40 (1808. – 1879.), francuski litograf, crtač, slikar, litograf, karikaturist i kipar.

41 Clive, Frank Getty, *Grandville: Opposition caricature & political barassment, The Print Collector's Newsletter*, January – February 1984, Vol. 14, No. 6, *Art in Print Review*, 1984., str. 200.

ra flautu u donjem lijevom kutu. Namjerno ili slučajno, sjenčanjima si je iznad glave napravio svetokrug. Iste je godine nastao *Autoportrait charge*³⁸ (sl.9) iz zbirke Pierre Parizot. Intenzivnoga je uznemirena pogleda, dubokih zalistaka, razbarušene kose, upalih očiju i obraza. Kao politički karikaturist već je imao sukoba s cenzurom, a njegovi kolege Charles Philippon³⁹ i Honoré Daumier⁴⁰ bili su osuđeni na šest mjeseci zatvora svaki upravo radi političkih karikatura kralja Louisa-Philippea.⁴¹

*Autoportrait anamorphosé*⁴² iz Musée des Beaux-Arts u Nancyju u literaturi je objavljen bez nadnevka. Grandville se prikazao izobličnim, okomito izduženim, kao da se gledao u zrcalu koje izdužuje. Mislim da je mogao je nastati oko 1835. godine, u razdoblju u kojem je nastalo nekoliko crteža na kojima su likovi prikazani izduženima ili spljoštenima na razne načine, u raznim smjerovima.⁴³ Kaenel navodi da je ovaj je crtež reproduciran u knjizi Johna Grand-Cartereta *Les mœurs et la caricature en France*⁴⁴, a Annie Renonciat ga donosi u monografiji iz 1985. godine⁴⁵. Tu se jasno vidi zašto je Grandville vodio rat s drvorecima i litografima koji su *prevodili* njegove crteže u drvoreze ili litografije kako bi se mogli tiskati.⁴⁶ S crteža na kojemu je kosa jedva naznačena mirno gleda širom otvorenih očiju i usta), dok na reprodukciji – zbog

sl.10. J. J. Grandville: *Autoportrait charge en porc-épic avec Henriette en oiseau*, oko 1835., Musée historique lorrain, Nancy

42 Izobličeni autoportret. Inv. br. 877.393, Musée des Beaux-Arts u Nancyju. – Dimenzije nisam uspio dobiti iz muzeja u Nancyju.

43 Primjerice *Effets de miroir: deux femmes* (Učinak zrcala: dvije žene), oko 1835. godine, inv. br. 877.397, *Un foyer du théâtre* (Predvoenje kazališta), na kojemu je nacrtao tri muškarca i dvije žene, izobličenicima zrcalima na razne načine; olovka; oko 1835. godine, 145 x 194 mm; inv. br. 877.396 ili *Je vous fais mal, Madame? Oh, c'est égal, coiffez-moi bien* (Nanosim li vam bol, gospođo? Nema veze, napravite mi dobru frizuru), oko 1835. godine, smeda tinta perom po tragovima olovke, 158 x 175 mm, inv. br. 877.398; sva tri u Musée des Beaux-Arts u Nancyju. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 29. i 200.–203.

44 Philippe Kaenel, 1996., str. 230., bilješka 187.

45 Annie Renonciat, 1985., str. 264.

46 Philippe Kaenel, 1996., str. 196.–201.

47 *Karikaturalni autoportret poput dikobraza i Henriette poput ptice*. 134 x 178 mm; Musée historique lorrain, Nancy. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 40. i 41.

48 (1800. – 1861.). Osnivač i ravnatelj satiričkih političkih časopisa *Caricature* i *Charivari*.

49 *Prizori iz osobnoga i javnoga života životinja*. Pierre-Jules Hertzog, Pariz 1841. – 1842. – Annie Renonciat, 1985., str. 203.

50 *Priviđanje Henriette, Ferdinanda i Henrija*. Smeda tinta perom po tragovima olovke; 103 x 105 mm. Inv. br. 877.1207; Musée des Beaux-Arts u Nancyju. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 48. i 49.

51 Umrta je 27. srpnja 1842. godine. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 34. i 48.

U zbirci Parizot u Nancyju čuva se Grandvilleov crtež olovkom *Henriette sur son lit de mort* (*Henriette na smrtnoj postelji*) na dnu kojega je umjetnik napisao: *26. juillet 1842 à 6 h 1/2 du soir* (26. srpnja u 6.30 navečer). – Annie Renonciat, 1985., str. 256.

52 *Mali jadi ljudskoga života*, Old Nick i J. J. Grandville: *Les petites misères de la vie humaine*, Fournier, Pariz, 1843.

53 *Mali jadi ilustratora*.

54 (1813. – 1883.). – Annie Renonciat, 1985., str. 260.

oprečnosti crnih očiju i bjeloočnica, kao i crne usne šupljine i bijelih usana, pa i kose čvrstim potezima iscrtane u svim smjerovima – gleda upravo uspaničeno.

*Autoportrait charge en porc-épic avec Henriette en oiseau*⁴⁷ (sl.10), crtež crnom tintom perom, nastao je oko 1835. godine. Prikazao se bodljikava tijela, rijetke i raščupane kose, u društvu prve supruge. Logično je da se, kao crtač političkih karikatura, hibridizirao s dikobrazom. K tome, dikobraz je bio simbolom opozicije Louis-Philippeu koju je koordinirao Charles Philippon⁴⁸. U *Scènes de la vie privée et publique des animaux*⁴⁹ ponovo se metamorfozirao u dikobraza kojemu su pojedine bodlje postale različitim crtačkim perima.

*Apparition de Henriette, Ferdinand et Henri*⁵⁰ nastao je oko 1842. godine. Grandville se prikazao tamnim likom u donjem lijevom kutu. Vide mu se glava i ramena. Pokraj sebe nacrtao je bebū, Georgesu, koja podiže ruke prema priviđenju pokojne majke i braće koji, poput anđela, imaju krila. Na lijevome je prirupku dva puta nacrtao veliku šaku kako drži malu – svoju i Georgesovu. Utjeha u tuzi za suprugom koja je preminula nekoliko mjeseci nakon što je rodila trećega sina⁵¹ bio je upravo mali Georges.

Godine 1843. objavljene su *Les petites misères de la vie humaine*⁵² za koje je nacrtao tri crteža pod nazivom *Les petits misères d'un illustrateur*⁵³. Na jednome od njih karikaturalno je nacrtao sebe i drugog autora, Émilea Forguesa, o kojemu će još biti riječi, a koji mu se, držeći ga za ruku, klanja.⁵⁴

Na naslovnici *Autre monde*⁵⁵ iz 1844. godine prikazao se Grandville samim utjelovljenjem *Karikature*, što mu na

klobuku i piše: *La CHARGE*⁵⁶. Desnim je stopalom stao na razbijeni globus na kojemu piše *Stari svijet*. Preko ramena je prebacio crtača pera, kuta mu je ukrašena strjelicama, a na njoj su umjesto puceta prišiveni praporce. U paru je s *Maštom* (*La FANTASIE*), lijepom djevojkom koja drži dugačak čarobni štapić iznad čitavoga globusa – *Drugoga svijeta*. U istome se izdanju prikazao na *Barque à Charon*⁵⁷. Na glavi mu je kapa dvorske lude, a u ruci drži žezlo dvorske lude. Okružen je likovima poput Moma, Sancha Panze, Mayeuxa, Pierrotta.

Godine 1845. ilustrirao je izreku *Bijeli zid – ludin papir* u *Cent proverbs*⁵⁸. Njegova je skica *Autoportrait à la marotte*⁵⁹ prenesena u tiskarsku tehniku i objavljena pod naslovom *Muraille blanche etc.*⁶⁰. Prikazao se sleđa, kako se potpisuje na zid (*Imena luda nalaze se svuda*).⁶¹ Vidi mu se desni profil, na glavi nosi cilindar, o kapuljači mantila vise dva praporca, a u lijevoj ruci ponovo drži žezlo dvorske lude čija glava s kapom s praporcima izviri iznad njegova lijeva ramena. Na zidu je dolje desno dječjim načinom nacrtan vražićak rijetke brade (*Crtati vraga na zid*).⁶² Radi se o karikaturi kolege, ali i suparnika, ilustratora, Old Nicka, punim imenom Paul-Émilea Daurand-Forguesa, što je iznad crteža i napisao: *Nick*.⁶³

Oko 1846. godine nastao je u olovci *Autoportrait*⁶⁴ na kojem se prikazao zrelim čovjekom plješiva tjemena, s brkovima i bradom. U zrelim je godinama, stekao je slavu i mogao je opušteno živjeti. Po drugi se put oženio i s novom suprugom dobio je četvrtoga sina, Armanda. Tragovi životnih patnji vidljivi su na licu, ali mu je pogled izravan i siguran. Nema ni nagovještaja svijesti o skorome kraju života.⁶⁵

Na *Autoportretu* iz hrvatske privatne zbirke Grandville se prikazao ozbiljnim, pogleda usmjerena mimo promatrača. Pogled odražava uznemirenost i sav teret nesmiljena života koji je osjetio. Okolnosti u kojima je živio promijenile su se. Romantičan je mladi umjetnik zanesena pogleda sazio. Iako su mu izdavači djela i dalje redovito objavljivali, pa su shodno tome primanja bila redovita, već se susreo s cenzurom Louis-Philippea zbog koje su njegovi kolege završili u zatvoru. Nije bio samac i njegovi su se postupci odražavali i na život svih članova obitelji. Usporedivši ovaj autoportret s ostalima, najbliži mu je po frizuri i dužini brade i brkova onaj s *Portrait de la famille Gérard-Grandville* (sl. 6), a to je jedini crtež na kojemu tanka crta brade prati rub čeljusti. Nastao je oko 1831. godine. Blizak mu je i *Autoportrait charge* (sl.9), iz zbirke Pierre Parizot iz 1833. godine, na kojemu također gleda mimo promatrača, samo prodornije. Dužina kose, brade i brkova na zagrebačkom crtežu odgovara onoj na crtežima sa slika 6 i 9, a odgovaraju i podignuti završci. Na *Autoportrait en bonnet* nastalom oko 1834. godine (sl.7) djeluje nekoliko godina mlađim, pa vjerujem da je taj crtež zapravo narisao oko 1830. godine, kada je nastao i *Autoportrait de Grandville à vingt-sept ans* (sl. 8). Na *Autoportrait charge en porc-épic avec Henriette en oiseau* (sl.10) koji je nastao oko 1835. godine već izgleda starije, proričene je kose, dužih neurednih brkova i brade.

Uzevši sve navedeno u obzir, mislim da je *Autoportret sa kapom sa štitnikom* iz hrvatske privatne zbirke nastao u prvoj polovini tridesetih godina XIX. stoljeća, najvjerojatnije oko 1833. ili 1834. godine.

Lektorirala Alisa Kichl

Zagreb, travanj 2022.

LITERATURA

- Emmanuel Bénézit: *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, tome 6, Librairie Gründ, Pariz, 1999.
- François Fossier: *Da David a Bonnard, disegni francesi del XIX secolo dalla Biblioteca nazionale di Parigi*, Fabri editori, Milano, 1990.
- Gerhard Frey: *J.J. Grandville: Karikatur und Zeichnung; ein Visionär der französischen Romantik*; Staatlichen Kunsthalle Karlsruhe vom 23. September bis zum 26. November 2000 und im Wilhelm-Busch-Museum Hannover – Deutsches Museum für Karikatur und kritische Grafik, vom 15. Dezember 2000 bis zum 18. Februar 2001, Staatliche Kunsthalle Karlsruhe, Karlsruhe, 2000.
- Clive Frank Getty, *Grandville: Opposition caricature & political barassment, The Print Collector's Newsletter*, January – February 1984, Vol. 14, No. 6, Art in Print Review, 1984.
- Clive Frank Getty, S. Guillaume: *Grandville, dessins originaux*, 17 novembre 1986 – 2 mars 1987, Musée des Beaux-Arts, Nancy, Cabinet des dessins, Nancy, 1987.
- Philippe Kaenel: *Le métier d'illustrateur 1830 – 1880; Rodolphe Töpffer, J.-J. Grandville, Gustave Doré*, Ed. Messene, Pariz, 1996.
- Slaven Perović: *Crteži i grafike francuskih malib majstora XIX. stoljeća kupljenih na eBayu 2007. – 2012. godine, Muzej Mimara 16. 10. – 14. 11. 2012.*, Zagreb, 2012.
- Annie Renonciat: *La vie et l'oeuvre de J. J. Grandville*, Catalogue de l'oeuvre par Claude Rebeyrat, ACR Ed., Courbevoise, Pariz, 1985.

9. Annie Renonciat: *J. J. Grandville*, Delpire, Pariz, 2006.

10. Klaus Gerhard Saur: *Allgemeines Künstler-Lexikon*, Band 60, München – Leipzig, 2008.

55 *Drugi svijet*. – J. J. Grandville i Taxile Delord, Henri Fournier, Pariz, 1844., drvorez; Gradska knjižnica u Nancyju. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 23.

56 *Karikatura*.

57 *Haronov brod*. Drvorez. Pariška privatna zbirka.

58 *Sto poslovice*. H. Fournier, Pariz, 1845.

59 *Autoportret sa žezlom lude*. – Philippe Kaenel, 1996., str. 231. i ilustracija 51.

60 Cijela izreka glasi: *Muraille blanche papier de fou – Bijeli zid, ludin papir*.

61 Autorova opaska.

62 Isto. I Francuzi imaju sličnu izreku: *Ne smije se slikati vraga na zid. – Il faut pas peindre le diable au mur*.

63 Isti ilustrator iz bilješke 47.

Old Nick je na britanskome engleskom jeziku naziv za vraga. – Philippe Kaenel, 1996., str. 231. i sl. 51.

64 202 x 149 mm; inv. br. 877.803. – Musée des Beaux-Arts u Nancyju. – Clive Frank Getty, Simone Guillaume, 1987., str. 34., 48. i 49.

65 Spomenio bih na kraju i Geoffroyevu grafiku nastalu po Grandvilleovu predlošku tehnikom čeličnoga tiska, *Mauvaise étoile*, koja je objavljena u albumu *Étoiles* 1849. godine. Iznad Grandvillea, pomalo bjesomučna pogleda, ženskoga lika s leđa, raspuštene kose i podignutih ruku, te bebe koja ležeći na tlu na pokrivaču podiže ruke prema nebu prikazana je personifikacije nesretne zvijezde, velika mrka žena koja vuče konce života. Prikazivanje obiteljske drame uvjetovane višim silama na koje se ne može utjecati već smo vidjeli na crtežu *Apparition de Henriette, Ferdinand et Henri*.

Kada je Grandville nacrtao crtež po kojemu je nastala ova grafika i gdje se on nalazi, ne znamo. Grandvilleove predloške za *Barque à Charon* i *Autoportrait à la marotte* također nisam uspio pronaći.

J. J. GRANDVILLE: SELF-PORTRAIT WITH PEAKED CAP (AUTO-PORTRAIT AVEC CASQUETTE À VISIÈRE)

In this work the author discusses a drawing, previously unknown, unsigned and undated self-portrait of the French draughtsman, painter, printmaker, caricaturist and illustrator J. J. Grandville (1803-1847) *Self-Portrait with Peaked Cap* (Autoportrait avec casquette à visière). During his lifetime, Grandville produced about forty self-portraits.

Referring to the similarities of *Self-Portrait with Peaked Cap* with the drawings *Autoportrait chargé* from the Parizot Collection (done in 1833) and *Autoportrait chargé en porc-épic avec Henriette en oiseau* (done in 1835), the author has put its date to about 1833 or 1834.